

Omgaan met vertrouwelijke informatie en beroepsgeheim

Wim Wouters

Sociaal Werk

Inhoudsopgave

1 Juridisch kader

1.1	Discretieplicht	5
1.2	Beroepsgeheim.....	5
1.2.1	Art 458 van het Strafwetboek.....	5
1.2.2	Belangen	6
1.2.3	Wie heeft beroepsgeheim	6
1.2.4	Wat valt onder het beroepsgeheim.....	7
1.2.5	Schending van het beroepsgeheim.....	7
1.2.6	Uitzonderingen	7
1.2.7	Samenwerking	9
1.2.8	Sociaal werkers met een specifiek mandaat	11
1.3	Het decreet rechtspositie minderjarigen in de jeugdhulp	11
1.4	Wet op de voorlopige bewindvoering	12
1.5	De wet op de rechten van de patiënt.....	12
1.6	De privacywet	13

2 Andere ethische kaders

2.1	Vertrouwen	15
2.2	Zorgvuldigheid	15
2.3	Verantwoordelijkheid.....	17

Inleiding

In een agogische relatie is het vertrouwen van het cliëntsysteem in de werker een uitgangspunt. "Sociaal werkers krijgen hun mandaat in de eerste plaats van het cliëntsysteem waarmee ze werken. Dat cliëntsysteem moet vertrouwen kunnen stellen in de werker – in de manier waarop hij zijn rol opneemt, in de richting waar deze werker met de cliënt naar toe werkt, in de kwaliteit van de relatie die de werker weet op te bouwen met het cliëntsysteem" (Van den Eeckhaut, 2014). Een aspect in het mandaat dat de werker opneemt, is de manier waarop hij omgaat met de informatie die hij verkrijgt van en over het cliëntsysteem .

In het eerste deel bekijken we het omgaan met vertrouwelijke informatie vanuit een juridisch kader. Discretieplicht en het strafrechtelijk beroepsgeheim zijn de twee basisconcepten die we behandelen. Daarnaast verwijzen we ook naar andere juridische bronnen zoals: het decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de jeugdhulp, de wet betreffende de rechten van de patiënt, de wet tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. Deze wetgeving behandelt thema's die breder gaan dan het zuivere omgaan met informatie in een cliëntrelatie, maar hebben wel een deel dat hierover handelt.

Kijken naar het omgaan met vertrouwelijke informatie vanuit een juridisch kader is niet voldoende om in de dagelijkse praktijk in elke situatie goed te kunnen handelen. Andere ethische kaders kunnen ons helpen om in deze situaties een afweging te maken en goed te handelen. Het kader dat we hier uitwerken is gebaseerd op een advies van de ethische commissie van het Vlaams welzijnsverbond.

1 Juridisch kader

1.1 Discretieplicht

“Discretieplicht vormt de verplichting om bij het uitoefenen van een ambt of functie geen gegevens vrij te geven aan anderen dan diegenen die gerechtigd zijn er kennis van te nemen” (Van der Straete & Put, 2005). Discretieplicht ontstaat uit de verbintenis die de sociaal werker aangaat met de organisatie waar hij werkt, meestal een arbeidsovereenkomst.

Vertrouwelijke informatie kan meegedeeld worden aan collega's en oversten. Het grootste verschil met het beroepsgeheim is dat discretieplicht in de eerste plaats is ingesteld in het belang van de organisatie waarvoor de sociaal werker werkt. “De essentie van discretieplicht is dat je informatie niet ten persoonlijke titel krijgt. Dit betekent dat als je persoonlijke aangelegenheden te weten komt, dit in naam is van de dienst waarvoor je werkt en dus buiten elke vertrouwensrelatie om” (Van der Straete & Put, 2005). Op de schending van de discretieplicht staan geen strafsancties.

Discretieplicht geldt niet alleen ten aanzien van gegevens met betrekking tot hulpvragers maar het kan ook gaan over persoonlijke informatie van medewerkers of over de werking van de organisatie.

Voorbeeld

In je team loopt het niet zo goed. Bepaalde collega's hebben een heel andere visie op de manier waarop je een thema of probleem aanpakt. Je voelt je verongelikt. Op een overleg met andere hulpverleners vertel je tijdens de koffiepauze aan enkele collega's van andere diensten over dit meningsverschil. Dit is een inbreuk tegen de discretieplicht.

Informatie doorgeven kan dus binnen de organisatie, maar niet aan om het even wie. In de praktijk kan informatie gedeeld worden met medewerkers die met de informatie iets kunnen doen in functie van de hulp- of dienstverlening ten aanzien van één of meerdere hulpvragers. Louter je verhaal doen tegen een collega of vormen van intervisie horen hier niet bij.

1.2 Beroepsgeheim

1.2.1 Art 458 van het Strafwetboek

“Geneesheren, heekundigen, officieren van gezondheid, apothekers, vroedvrouwen en alle andere personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hun zijn toevertrouwd, en deze bekendmaken buiten het geval dat zij in rechte geroepen worden om in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie getuigenis af te leggen en buiten het geval dat de wet hen verplicht de geheimen bekend te maken, worden gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en met een geldboete van honderd euro tot vijfhonderd euro.”

1.2.2 Belangen

“Het strafrechtelijk gesanctioneerd beroepsgeheim heeft twee belangen: een maatschappelijk en een individueel belang. Het individuele belang speelt in de relatie tussen de hulp- of dienstverlener en diegene die zich tot hem wendt. Een patiënt, cliënt of eender welke persoon die zich tot een hulp- of dienstverlener wendt en wordt genoodzaakt om deze in vertrouwen te nemen, moet er kunnen van uitgaan dat deze informatie geheim blijft. In het kader van een goede doelmatige en geloofwaardige gezondheids- en welzijnszorg is het noodzakelijk dat de hele gemeenschap erop kan vertrouwen dat hulpverleners uit alle sectoren de hun toevertrouwde informatie bewaren. Dit is het maatschappelijk belang” (Van der Straete & Put, 2005).

1.2.3 Wie heeft beroepsgeheim

Enkele beroepen worden specifiek opgesomd in het artikel. Vervolgens spreekt de wet over ‘alle anderen die in hoofde van hun staat of beroep ...’. Omdat we hier geen specifieke invulling krijgen, moeten we bekijken op welke manier dit ingevuld wordt door rechtspraak.

Het artikel spreekt over ‘staat’ en niet enkel over ‘beroep’. Dus ook in andere functies kan men gebonden zijn door het beroepsgeheim zoals vrijwilligers of stagiairs. Het is dus zeker niet zo dat beroepsgeheim alleen slaat op diegenen die beroepsmatig een functie uitoefenen.

“Om te kunnen spreken van beroepsgeheim moet er sprake zijn van een hulpverlenende taak als vertrouwensfiguur. Of anders gezegd: het beroepsgeheim steunt op het bestaan van een vertrouwensrelatie. Deze vertrouwensrelatie is het gevolg van de functie die de sociaal werker uitoefent. Het vertrouwen dat de persoon in de sociaal werker stelt is noodzakelijk voor beide partijen. De persoon moet een deel van zijn privacy opgeven om hulp te kunnen krijgen. De werker op zijn beurt, heeft het vertrouwen van de persoon nodig om zijn functie te kunnen uitoefenen” (Van der Straete & Put, 2005).

Voor een aantal sectoren is er in de algemene regelgeving bepaald dat de geheimhoudingsplicht van art.458 SW. voor iedereen binnen deze sector van toepassing is. Dit is het geval voor: de Integrale Jeugdhulp, het Algemeen Welzijnswerk, Centra voor Leerlingenbegeleiding, de ambulante geestelijke gezondheidszorg.

In de organieke wet van 8 juli 1976 van de OCMW's staat dat de personeelsleden tot geheimhouding verplicht zijn.

Voorbeeld

Een trajectbegeleider bij de VDAB is niet gehouden aan het strafrechtelijk beroepsgeheim. De essentie van zijn functie is mensen begeleiden bij het vinden van een gepaste job. Natuurlijk komt in deze gesprekken informatie aan bod die vertrouwelijk is en die valt onder de discretieplicht. Maar de trajectbegeleider is niet diegene die de persoon zelf met deze problemen helpt, wel eventueel doorverwijst.

Een gelijkaardige redenering wordt gevolgd voor bijvoorbeeld een buurtwerker of een leerlingenbegeleider op een school. Zeker voor deze laatste functie lijkt dit vreemd. Maar over het algemeen wordt aangenomen dat de leerlingenbegeleiders, ook als het sociaal werkers zijn, geen beroepsgeheim hebben, net als een leerkracht. Zij hebben geen hulpverlenende functie, maar ondersteunen de leerling in de context van de school. Medewerkers van het CLB hebben wel beroepsgeheim. Dit heeft gevolgen voor de informatieoverdracht tussen de dienst leerlingenbegeleiding en medewerkers van het CLB.

1.2.4 Wat valt onder het beroepsgeheim

“De term ‘toevertrouwen’ mag niet letterlijk worden genomen. De geheimhoudingsplicht slaat immers niet alleen op hetgeen uitdrukkelijk werd meegedeeld, maar op alle vertrouwelijke informatie die de sociaal werker heeft vernomen. Het gaat dus ook om informatie die je zelf vaststelt, verneemt van anderen of uit het dossier haalt. Ook informatie uit een gesprek met familieleden of anderen uit de leefomgeving hoort hierbij” (Van der Straete & Put, 2005).

1.2.5 Schending van het beroepsgeheim

Er is sprake van schending van het beroepsgeheim, wanneer de informatie opzettelijk bekend gemaakt wordt.

“Onder bekendmaken wordt het meedelen van een geheim aan één of meerdere personen verstaan. De manier waarop dit gebeurt speelt geen rol. Het kan gaan om een mondelinge mededeling, via brief, e-mail, iemand laten meekijken, bevestigend knikken. Hier wordt om het even welke vorm van verspreiding bedoeld” (Van der Straete & Put, 2005).

Voorbeeld

Een sociaal werker laat zijn computer liggen op de trein. De vinder verleent zich toegang tot een dossier en verspreidt informatie. Dit is geen schending van het beroepsgeheim. Natuurlijk heeft de sociaal werker wel zeer onzorgvuldig gehandeld.

1.2.6 Uitzonderingen

Het beroepsgeheim geldt in principe tegenover iedereen. Toch zijn er een aantal uitzonderingen die het mogelijk maken om het beroepsgeheim te doorbreken. In sommige gevallen mag je het beroepsgeheim doorbreken. Dan spreken we van spreekrecht. Soms moet je het beroepsgeheim doorbreken, dan spreken we van spreekplicht.

Schuldig hulpverzuim (art. 422 bis van het Strafwetboek)

“Op iedere burger rust een hulpverleningsplicht. Dit is de plicht om aan iemand die in groot gevaar verkeert hulp te verlenen. Doet men dit niet, dan spreekt men van schuldig verzuim. Dit is opgenomen in artikel 422bis van het Strafwetboek. Het gaat dus om een misdrijf. Het geldt zowel voor

feiten die je zelf hebt vastgesteld, als voor feiten die je beschreven zijn door iemand die je hulp inroept. Om te beoordelen of je deze plicht vervuld hebt geldt niet het resultaat maar wel de inspanning. Je moet ook niet noodzakelijk zelf ingrijpen. Het kan ook zijn dat je de hulp van iemand anders inroept. Het moet niet noodzakelijk gaan om doodsgevaar. Een gevaar voor een ernstige aanslag op de gezondheid, de integriteit, de vrijheid of de eerbaarheid van de menselijke persoon volstaan" (Van der Straete & Put, 2005).

De algemene aangifteplicht (art 30 Wetboek van Strafvordering)

"Wanneer je rechtstreeks getuige bent geweest van een aanslag tegen de openbare veiligheid, iemands leven of iemands eigendom moet je de procureur des Konings op de hoogte brengen van hetzij de plaats waar het misdrijf heeft plaats gevonden, hetzij de plaats waar de verdachte kan worden gevonden" (Van der Straete & Put, 2005). Het gaat hier in de eerste plaats om een morele plicht. Tenzij er sprake is van schuldig verzuim, kan je bij niet naleving geen straf krijgen. De algemene aangifteplicht slaat dus duidelijk op het getuige zijn van bepaalde misdrijven.

Getuigenis (art. 458 van het Strafwetboek)

Wanneer je moet getuigen voor een rechter of parlementaire onderzoekscommissie heb je het recht, maar niet de plicht, om de informatie die je verkreeg, bekend te maken aan een rechter. Dit kan ook een onderzoeksrechter zijn. Een verklaring aan de politie valt hier niet onder. Wanneer je wordt opgeroepen om te getuigen moet je hier wel op ingaan, maar je hebt dus het recht om aan de rechter te zeggen dat je niet kan antwoorden op de vraag omdat de informatie valt onder het beroepsgeheim.

De noodtoestand

"Een door de rechtspraak erkende uitzondering is de noodtoestand. Wanneer een daadwerkelijk ernstig gevaar dreigt kan dit het strafbaar karakter van het beroepsgeheim opheffen. Dit wil dus zeggen dat door de noodtoestand het strafbaar karakter van het bekendmaken van een toevertrouwd geheim verdwijnt en er dus geen sprake is van een misdrijf. Het gaat duidelijk om een acute situatie en niet om iets dat zich in het verleden heeft afgespeeld en niet een toekomstig gevaar. De noodtoestand geldt wanneer er een hoger belang moet gevrijwaard worden. De fysieke integriteit wordt binnen de rechtsorde als het hoogste beschouwd. Het is een begrip waarvan de inschatting door de hulpverlener zelf moet gemaakt worden en die enkel op basis van een uitspraak van een rechter al dan niet bevestigd kan worden" (Van der Straete & Put, 2005).

Aangifte van strafbare feiten waarvan de cliënt slachtoffer is

“Omdat het beroepsgeheim de bescherming van de cliënt tot doel heeft, mogen feiten waarvan de cliënt het slachtoffer is wel worden aangegeven” (Van der Straete & Put, 2005).

Verdediging in rechte

“Wanneer een door het beroepsgeheim gebonden hulpverlener zich in rechte moet verdedigen, mag hij het geheim doorbreken” (Van der Straete & Put, 2005).

Aangiftenrecht in geval van welomschreven misdrijven ten aanzien van kwetsbare personen.

Artikel 458bis van het Strafwetboek geeft het recht om geheimen kenbaar maken aan de procureur des Konings in geval van welbepaalde misdrijven ten aanzien van een persoon die kwetsbaar is ten gevolge van zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte of een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid.

Het gaat om volgende misdrijven:

- aanranding van de eerbaarheid en verkrachting;
- doodslag;
- opzettelijk doden en opzettelijk toebrengen van lichamelijke letsels;
- genitale verminking bij personen van het vrouwelijke geslacht;
- het verlaten of in behoeftige toestand achterlaten van kinderen of onbekwamen;
- het onthouden van voedsel of verzorging aan minderjarigen en aan onbekwamen.

Als bijkomende voorwaarde wordt vermeld dat er een ernstig en dreigend gevaar bestaat voor de psychische en fysieke integriteit en dat de betrokken minderjarige of de kwetsbare persoon niet zelf of met de hulp van anderen deze integriteit kan beschermen. Ook wanneer er aanwijzingen zijn van een gewichtig of reëel gevaar dat andere minderjarigen of bedoelde kwetsbare personen het slachtoffer worden van het misdrijf geldt deze uitzondering.

Het artikel bepaalt duidelijk dat artikel 422 bis SW onverminderd van kracht blijft.

1.2.7 Samenwerking

Gedeeld beroepsgeheim

Door de evoluties in hulpverlening en dienstverlening is het soms noodzakelijk om informatie te delen met andere hulpverleners. Wanneer dit gebeurt met personen die zelf gehouden zijn aan het beroepsgeheim kunnen we spreken van een gedeeld beroepsgeheim. Hoewel het begrip

niet in artikel 458 Sw. vermeld wordt, kunnen we stellen dat er een aantal bepalingen in de gezondheids- en welzijnswetgeving kunnen beschouwd worden als de toepassing ervan. Maar het begrip gedeeld beroepsgeheim mag zeker geen vrijgeleide zijn om zomaar verkregen informatie vrij te delen. Een aantal voorwaarden dienen gelijktijdig vervuld te zijn:

- ⤿ de betrokkene is vooraf geïnformeerd;
- ⤿ het gaat over de informatie die strikt noodzakelijk is voor de hulpverlening;
- ⤿ de informatie wordt doorgegeven in het belang van (de hulpverlening aan) de betrokkene.
- ⤿ personen zijn allen gebonden aan het beroepsgeheim en werken in een gelijkaardige context

Een leidinggevende wordt niet automatisch beschouwd als rechthebbend op alle informatie in de zin van het gedeeld beroepsgeheim. Dit is alleen maar mogelijk als de leidinggevende ook zelf betrokken is in de hulp die geboden wordt. Is dit niet het geval, dan heeft een leidinggevende enkel recht op informatie die noodzakelijk is om zijn taak als leidinggevende te kunnen vervullen.

Gezamenlijk beroepsgeheim

Het gezamenlijk beroepsgeheim is van toepassing wanneer we spreken over een bepaalde groep van hulpverleners, die werken in een teamverband. Dit moet duidelijk zijn voor iedereen die tot het team behoort. Het beroepsgeheim rust op het team als dusdanig en relevante informatie kan vrij circuleren binnen het team. De informatie waarover het gaat is dan niet enkel de strikt noodzakelijke, maar ook die informatie die een meerwaarde kan zijn om tot een juist inzicht van de problematiek te komen.

Toestemming

Je maakt je niet schuldig aan schending van het beroepsgeheim, wanneer de betrokkene akkoord gaat met het doorgeven van informatie. Ook hier dienen een aantal voorwaarden gelijktijdig vervuld te zijn:

- ⤿ de toestemming moet vooraf gegeven worden;
- ⤿ de toestemming moet specifiek zijn. Dit betekent dat je zo precies mogelijk aangeeft over welke informatie het gaat en wie over deze informatie kan beschikken;
- ⤿ de betrokkene moet de vrijheid hebben om al of niet zijn toestemming te geven;
- ⤿ het akkoord kan je niet afleiden uit het gedrag van de betrokkene of uit stilzwijgen. Het moet uitdrukkelijk besproken zijn, wat niet wil zeggen dat er ook een schriftelijke toestemming moet zijn;
- ⤿ de betrokkene moet geïnformeerd zijn over de gevolgen die het doorgeven van deze informatie met zich mee kunnen brengen.

1.2.8 Sociaal werkers met een specifiek mandaat

Bijzondere aandacht willen we hier besteden aan sociaal werkers met een dubbel mandaat zoals bijvoorbeeld in het OCMW, de justitiehuisen, de jeugdrechtsbank. Beiden hebben een bijzondere opdracht van respectievelijk de OCMW-raad en de rechter. In het kader van deze opdracht moeten ze alle noodzakelijke informatie doorgeven aan de opdrachtgever. Anderzijds hebben ze ook een hulpverlenende en ondersteunende opdracht. Binnen de vertrouwelijkheid van een gesprek zal ook andere dan de hierboven vermelde informatie aan bod komen. "De vertrouwelijke informatie waarvan hij buiten de contouren van zijn opdracht kennis heeft gekregen, valt wel onder het beroepsgeheim van de gemandateerde en mag niet gedeeld worden met de mandaatgever" (Van der Straete & Put, 2005).

1.3 Het decreet rechtspositie minderjarigen in de jeugdhulp

Artikel 5 decreet rechtspositie minderjarigen

Het belang van de minderjarige vormt de belangrijkste overweging bij het verlenen van jeugdhulp. Het belang van de minderjarige wordt vastgesteld in dialoog met de minderjarige zelf. Aan de mening van de minderjarige wordt passend gevolg gegeven, rekening houdend met zijn leeftijd en maturiteit. Bij de vaststelling van het belang van de minderjarige is tevens respect vereist voor de mening en voor de verantwoordelijkheden van de ouders.

Artikel 25 decreet rechtspositie minderjarigen

De minderjarige heeft recht op respect voor zijn persoonlijke levenssfeer, met inbegrip van:

1° de bescherming van zijn persoonsgegevens, onverminderd de bepalingen van afdeling 7;

Het decreet rechtspositie van minderjarigen regelt de positie van minderjarigen ten aanzien van de aanbieders van jeugdhulp. Dit decreet bepaalt een aantal rechten van jongeren wanneer ze in de jeugdhulpverlening terechtkomen: het recht op informatie, het recht op een privéleven en het recht op het instemmen met een hulpaanbod zijn onder meer in dit decreet opgenomen. De wetgever gaat er van uit dat een minderjarige van 12 jaar en ouder in staat is tot een redelijke beoordeling van zijn belangen. Hierbij is er wel respect voor de beoordeling en de mening van de ouders. De rechten van de minderjarige worden begrensd door de ouderlijke rechten. Het ouderlijk gezag heeft echter een uitdunnend karakter: het evolueert mee met de leeftijd van de minderjarige. Naarmate de minderjarige zelf meer zijn rechten uitoefent en dus meer beslissingen neemt, evolueert de functie van het ouderlijk gezag van bescherming naar begeleiding.

1.4 Wet op de voorlopige bewindvoering

Sinds 1 september 2014 is de nieuwe wet van voorlopige bewindvoering van kracht. Deze wet biedt bescherming aan alle meerderjarige kwetsbare personen ongeacht of deze bescherming nodig is omwille van een handicap, een ongeval, dementie, psychische problemen. Deze wet voorziet dat een bewindvoerder kan aangewezen worden voor zowel persoonsgebonden aangelegenheden als goederen. De wet heeft de bedoeling dat de bewindvoering zo veel mogelijk autonomie toelaat van de te beschermen persoon. Daarom voorziet de wet onder andere ook een buitengerechtelijke bescherming voor de niet persoonsgebonden aangelegenheden. Dit betekent dat de persoon vooraf bepalingen heeft voorzien voor het beheer van goederen indien hij of zij daar zelf niet in staat toe is. De gerechtelijke bescherming is nodig voor persoonsgebonden handelingen zoals het uitoefenen van de patiëntenrechten of de wijziging van de verblijfplaats. Bovendien kan er ook een vertrouwenspersoon worden aangesteld die de persoon kan bijstaan en toezicht houdt op de bewindvoerder. Het spreekt vanzelf dat in al deze situaties zowel de bewindvoerder als de vertrouwenspersoon, binnen het toegewezen mandaat, kunnen beschikken over de nodige informatie. Toch blijft het ook hier belangrijk dat het enkel om zeer specifieke informatie kan gaan die binnen het mandaat van de opdracht van bewindvoerder of vertrouwenspersoon valt.

1.5 De wet op de rechten van de patiënt

De wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt is van toepassing op erkende beroepsbeoefenaars opgesomd in KB 78 van 10 november 1967. Het gaat hier om geneesheren, verpleegkundigen, zorgkundigen, vroedvrouwen, apothekers, tandartsen, paramedici. Psychologen, maatschappelijk assistenten, therapeuten, homeopaten, osteopaten... vallen niet onder deze wet. Omdat onder de patiëntenrechten ook het recht op informatie, de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en het medisch dossier vallen, vinden we het belangrijk om hier ook enkele begrippen van deze wet op te nemen.

Vertrouwenspersoon

Een vertrouwenspersoon is een familielid, vriend of elke andere persoon die door de patiënt wordt aangewezen om hem bij te staan bij het krijgen van informatie over zijn gezondheidstoestand, bij inzage in het patiëntendossier of het bekomen van een afschrift ervan alsook bij het neerleggen van een klacht. Dit betekent dat de patiënt op dat moment bekwaam is om iemand als zijn vertrouwenspersoon aan te duiden. De vertrouwenspersoon waarvan sprake is in de bewindvoering komt hier niet mee overeen. De taak van de vertrouwenspersoon in bewindvoering bestaat erin de beschermde persoon bij te staan bij het uitdrukken van zijn wil, verbindingspersoon te zijn tussen de beschermde persoon en de vrederechter en toezicht te houden op de bewindvoerder(s). In de wet patiëntenrechten staat de vertrouwenspersoon de patiënt bij tijdens het uitoefenen van zijn patiëntenrechten.

Vertegenwoordiger

In principe oefent een meerderjarige patiënt zijn rechten zelf uit. Wanneer iemand niet meer in staat is om zelf zijn rechten als patiënt uit te oefenen, zullen die rechten uitgeoefend worden door een vertegenwoordiger. Wanneer de patiënt formeel iemand heeft aangeduid als vertegenwoordiger, zal die persoon zijn rechten uitoefenen. Wanneer er geen vertegenwoordiger is aangeduid, dan voorziet de wet op de rechten van de patiënt een zogenaamd cascade- of watervalstelsel en bepaalt een volgorde van personen die de patiëntenrechten kunnen uitoefenen. De wet op de bewindvoering bepaalt dat de aangestelde bewindvoerder over de persoon de patiëntenrechten kan uitoefenen wanneer er vooraf geen vertegenwoordiger is aangeduid. Enkel wanneer er geen bewindvoerder over de persoon is, oefent de samenwonende echtgenoot of de wettelijk of feitelijk samenwonende partner de patiëntenrechten uit. Wanneer er geen echtgenoot of partner is of hij dit niet wenst te doen, worden de rechten in opeenvolgende volgorde uitgeoefend door een meerderjarig kind, een ouder en een meerderjarige broer of zus van de patiënt. Wanneer ook deze personen de rechten niet wensen uit te oefenen of wanneer ze ontbreken, zal de betrokken beroepsbeoefenaar de belangen van de patiënt behartigen, in voorkomend geval in multidisciplinair overleg.

1.6 De privacywet

De wet op de verwerking van persoonsgegevens legt een aantal voorwaarden op voor het systematisch bijhouden van persoonsgegevens. Onder systematisch wordt zowel opslag van gegevens in een databestand bedoeld als bijvoorbeeld alfabetisch geklasseerde dossiers.

Vooraleer je gegevens mag opslagen in een gegevensbestand moet er een aangifte gebeuren bij de privacy-commissie. Daarnaast moet aan elke persoon waarvoor gegevens worden opgeslagen, meegedeeld worden dat er gegevens worden bijgehouden en dat de betrokkene het recht heeft tot inzage en verbetering van deze gegevens. De betrokkene moet ook altijd toestemming geven, al gaat de wetgever ervan uit dat er sprake is van 'impliciete toestemming' wanneer de verwerking gebeurt in het kader van een overeenkomst tussen de betrokkenen.

Voorbeeld

Als sociaal werker er steeds moet mee rekening houden dat alles wat je neerschrijft in een dossier mag ingekeken worden door de persoon en dat hij/zij het recht heeft om te vragen op bepaalde gegevens te corrigeren. Sommige sociaal werkers willen toch een eigen mening noteren. Dit zijn persoonlijke notities die als dusdanig benoemd worden en enkel toegankelijk zijn voor de sociaal werker zelf.

"Aan de privacywet liggen drie beginselen ten grondslag: legaliteit of transparantie, finaliteit en proportionaliteit. Het legaliteits- of transparantiebeginsel houdt in dat elke betrokkene redelijkerwijze moet kunnen weten welke gegevens over hem verwerkt worden, waarom en door

wie. Het finaliteitsbeginsel houdt in dat persoonsgegevens enkel voor een welbepaald, uitdrukkelijk omschreven en gerechtvaardigd doel verwerkt mogen worden. Het proportionaliteitsbeginsel houdt in dat niet meer gegevens mogen verwerkt worden dan noodzakelijk om het doel te bereiken" (Dijkhoffz, 2008).

Voor gevoelige gegevens zoals etniciteit, politieke, religieuze of seksuele voorkeuren, gerechtelijk verleden en gezondheidsgegevens is de wet nog strenger. Behoudens wettelijke uitzonderingen is het verboden om deze gegevens op te slagen tenzij met een schriftelijke, intrekbare toestemming. Als deze toestemming niet mogelijk is mag het enkel wanneer een vitaal belang van betrokkenen of derden op het spel staat. Maar de wet bepaalt bijvoorbeeld ook dat gezondheidsgegevens in de gezondheidszorg enkel mogen opgeslagen worden onder de verantwoordelijkheid van een beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg bijvoorbeeld een arts, verpleegkundige, paramedicus. Sociaal werkers vallen daar niet onder.

Voorbeeld

Het in een dossier bijhouden van het lidmaatschap bij een vakbond of medische gegevens van werknemers wordt door de privacywet verboden. Enkel wat wettelijk bepaald wordt kan wel: bijvoorbeeld de uitwisseling van gegevens in het kader van de sociale zekerheid.

De toepassing van de privacywet stuit in de praktijk op veel vragen in het welzijnswerk. Zo is het begrip 'gezondheidsgegevens' niet duidelijk omschreven. Mag bijvoorbeeld een sociaal werker in een thuiszorgdienst noteren dat een persoon 'symptomen heeft van dementie'? Zijn sociale gegevens ook gezondheidsgegevens?

In vele organisaties wordt de toegang tot een dossier ook niet beperkt tot één medewerker. De wet zegt duidelijk dat de toegang moet beperkt worden tot wat er nodig is om een specifieke taak in de dienst uit te oefenen. Maar hoe ver mag je hier ingaan. Kan men bijvoorbeeld in de sociale dienst van een OCMW stellen dat alle sociaal werkers volledige toegang hebben tot alle dossier om eventueel stappen in een dossier te kunnen zetten indien de sociaal werker afwezig is?

Een scherp en duidelijk antwoord formuleren op deze vraag is niet makkelijk. In de praktijk zal het betekenen dat de sociaal werker enkel op het moment dat de cliënt uitdrukkelijk een vraag stelt, vertrouwen krijgt om de gegevens die in functie van die vraag nodig zijn in te kijken.

We kunnen besluiten dat de toepassing van deze wet in de praktijk moeilijk is. Maar het is wel duidelijk dat welzijnsorganisaties en sociaal werkers uiterst omzichtig moeten omgaan met wat ze neerschrijven over cliëntsituaties in een dossier en dat ze heel goed moeten kunnen verantwoorden waarom bepaalde gegevens genoteerd zijn. Daarnaast is het ook belangrijk om duidelijke afspraken te maken over toegang tot dossiers, maar ook over de opbouw van een dossier, met bijvoorbeeld duidelijke afscherming van bepaalde gegevens.

2 Andere ethische kaders

Een juridisch kader is vaak onvoldoende om de verscheidenheid van situaties te omvatten. Een juridisch kader geeft antwoorden op de vraag wat 'juist' handelen is. In dit deel staan we stil bij de vraag hoe andere ethische kaders kunnen bijdragen tot goed handelen. Voor dit gedeelte hebben we ons geïnspireerd op het ethische advies van het Vlaams Welzijnsverbond. Je vind een aantal kapstokken die je kunnen helpen om een afweging te maken in het omgaan met vertrouwelijke informatie. Je kan de kapstokken niet zomaar in een weegschaal tegenover elkaar leggen. Alle invalshoeken zijn belangrijk en de specifieke context en situatie zal de doorslag geven over wat doorweegt in de keuze die je maakt. In moeilijke situaties gebeurt dit best met ondersteuning van een collega, een verantwoordelijke of een team, waar mogelijk anoniem.

2.1 Vertrouwen

Het feit dat mensen vertrouwelijke informatie delen heeft veel te maken met het vertrouwen dat ze hebben. We zijn het er als sociaal werkers over eens dat vertrouwen van groot belang is in het sociaal werk. Het is een basis om met mensen aan de slag te gaan. Vertrouwen heeft onder andere te maken met informatie al of niet vertrouwelijk behandelen. Maar iemand vertrouwen gaat zeker nog veel verder. Bijvoorbeeld dat we op iemand kunnen rekenen en open en eerlijk zijn in communicatie. Ook aspecten van 'wel of niet oordelen' spelen mee. Tenslotte stijgt ook het vertrouwen als je deskundig bent op een bepaald terrein. Vertrouwen is dus een samenspel van veel factoren. Wat we ook weten is dat vertrouwen langzaam opgebouwd wordt, maar dat het zeer vlug kan geschonden worden. Is dat vertrouwen, eenmaal geschonden dan kan het ook moeilijk terug opgebouwd worden. Er is een uitdrukking die zegt: vertrouwen komt te voet, maar gaat te paard.

Vooraleer informatie door te geven aan anderen is het belangrijk om stil te staan bij wat dit kan betekenen voor de opgebouwde vertrouwensrelatie, die voor de betrokkene veel kan betekenen. Vaak verwacht de betrokkene niet dat de informatie die hij gegeven heeft, zal worden doorgegeven aan anderen, al of niet werkend in dezelfde organisatie. In sommige situaties wil hij het zelfs niet. Omdat veel hulp- en dienstverlening enkel maar mogelijk is door de vertrouwensband die is opgebouwd, kan het schenden van vertrouwen ook betekenen dat hulpverlening niet of moeilijk mogelijk wordt. De afweging die je hier onder andere maakt is hoe belangrijk het is dat je in die situatie het vertrouwen behoudt en de hulp kan verder zetten.

2.2 Zorgvuldigheid

Zorgvuldigheid betekent letterlijk met zorg, nauwkeurig. Om dit principe in de praktijk toe te passen bespreken we hieronder enkele criteria.

Vooraf willen we stellen dat een basisprincipe is dat, in de mate van het mogelijke, steeds met de persoon vooraf besproken is welke informatie doorgegeven wordt. Transparantie en openheid zijn hierbij kernbegrippen.

Waarom

Met welk doel delen we bepaalde informatie mee? Welke belangen spelen er mee: een maatschappelijk belang, het belang van de organisatie, het belang van de cliënt, ons eigen belang...

Dikwijls wordt in een samenwerking overhaast geconcludeerd dat het toch allemaal in het belang van de persoon zelf is of dat het om gemeenschappelijke belangen gaat. Bij nader onderzoek zal je dikwijls vaststellen dat er zeker nog andere belangen spelen.

Wie

Aan wie geven we informatie door?

Je hebt contact met iemand en spreekt af dat je bepaalde informatie zal doorgeven. In de eerste plaats is het natuurlijk belangrijk dat je samen met deze persoon bekijkt of het niet mogelijk is dat hijzelf deze informatie doorgeeft en bespreekt. Vol goede bedoelingen doen we nogal eens iets 'in plaats van' mensen. De volgende stap is het afwegen van de betrokkenheid van diegene die de informatie krijgt. Welke band heeft deze persoon met de betrokkene? Hoe is zijn relatie tot hem? Kan je hier ook spreken van een vertrouwensrelatie? Voor welke belangen komt diegene die informatie krijgt op? Is de betrokkene zelf gehouden aan het beroepsgeheim?

Bij het doorgeven van informatie schat je zo goed mogelijk in of de persoon met wie je de informatie deelt, deze ook kan verwerken. Is deze in staat om de informatie te verwerken, zowel verstandelijk als emotioneel.

Ten slotte is er nog de vraag wie de informatie het beste geeft? Wie kent de informatieontvanger het beste? Wie is er het meest deskundig omtrent de materie die doorgegeven wordt.

Wat

Wat geven we door?

In de eerste plaats moeten we ons afvragen of de informatie die gevraagd wordt nodig is om de persoon verder te helpen. Als dit zo is geven we enkel de hoofdzaken door. Je hoeft zeker niet in detail te treden. We denken vaak dat het goed is om het volledig verhaal te geven, zodat diegene die de informatie vraagt de situatie goed kan inschatten. Meestal is dit echter niet nodig. Veel hangt af van de hulp die geboden moet worden.

Vervolgens moeten we ons er goed bewust van zijn dat informatie doorgeven altijd 'vervorming' met zich meebrengt. De informatie die je krijgt van of geeft aan anderen is steeds gekleurd vanuit je eigen waarden en ervaringen. Dit geldt zowel voor mondelinge als geschreven informatie. Hoewel we vaak beweren dat we objectief zijn in het doorgeven van informatie, blijkt in de praktijk dat het zeer moeilijk is om objectieve

informatie te scheiden van subjectieve informatie. Soms kiezen we ook bewust om onze 'subjectieve' visie doorgeven. Dan is het nodig om de meerwaarde hiervan goed te onderzoeken en dit te kunnen verantwoorden. Bovendien is het dan ook belangrijk om duidelijk te vermelden dat het een eigen visie is.

Hoe

De omstandigheden waarin de informatie wordt meegedeeld zijn ook belangrijk. Zijn er op dat moment nog andere mensen aanwezig? Op welke manier wordt de informatie meegedeeld? Welk tijdstip is het meest geschikt?

Wordt deze informatie opgenomen in een dossier? Wie heeft er nadien allemaal toegang tot dit dossier? Met welk doel wordt het opgemaakt? Is het de bedoeling van de informatieontvanger om deze informatie ook nog door te geven aan anderen?

2.3 Verantwoordelijkheid

Hulp- en dienstverlening kunnen we vandaag niet meer los zien van momenten van overleg. Taken zijn zeer specifiek en regelgeving is zo ingewikkeld dat niemand in staat is om alles op te nemen. Aan de andere kant is iedereen ervan overtuigd dat een goede hulp- en dienstverlening vertrekt vanuit een volledige kijk, waarbij met zoveel mogelijk aspecten rekening wordt gehouden.

Vanuit dit gegeven kan je vertrekken van een visie waarbij mensen niet alleen gezien worden als individuen, maar ook in relatie tot elkaar, elk met hun eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van zichzelf, de ander en de samenleving.

Eigen verantwoordelijkheid

Ten aanzien van de betrokkene zelf betekent het dat hij zoveel mogelijk zelf de verantwoordelijkheid heeft om informatie door te geven. Vanuit je verantwoordelijkheid als beroepskracht, het appel dat op je gedaan wordt en de relatie die je hebt opgebouwd kan je de betrokkene hierbij motiveren en ondersteunen.

Voor jezelf als beroepskracht betekent het dat je ondersteuning vraagt en in overleg kan gaan met collega's en/of een verantwoordelijke. Je moet in vertrouwen terecht kunnen met eigen vragen, onzekerheden en bekommernissen.

Verantwoordelijkheid ten aanzien van de ander voor de ander

De betrokkene leeft niet op een eiland. Hij is in relaties verbonden met verschillende andere mensen, vrienden, familieleden, maar ook ander hulpverleners. We kunnen met hem het gesprek aangaan over het belang

van deze banden en welke verantwoordelijkheid deze met zich meebrengen.

Je kan de betrokkene motiveren en ondersteunen bij het delen van belangrijke informatie. Het gesprek aangaan over welke drempels hij ervaart om informatie te delen met anderen.

Verantwoordelijkheid ten aanzien van derden

Onze samenleving investeert middelen in het welzijnswerk. Met investeren bedoelen we zowel in mensen als in financiële middelen. De samenleving mag verwachten dat deze middelen op een efficiënte manier worden ingezet. Goede communicatie tussen cliënten en hulpverleners en tussen hulpverleners onderling zijn hierbij een belangrijke voorwaarde. Ook dit is een aspect dat in de weegschaal mag worden gelegd.

3 Conclusie

In hun contacten krijgen sociaal werkers rechtstreeks of onrechtstreeks veel vertrouwelijke informatie. Juridische en andere ethische kaders kunnen hen ondersteunen om in complexe situaties blijvend met zorg om te gaan met deze informatie. In de samenwerking groeien vaak praktijken van informatie-uitwisseling op basis van ervaring. In veel gevallen zijn het praktische afspraken die ervoor moeten zorgen dat er snel kan gehandeld worden en niet telkens discussies moeten gevoerd worden over wat kan en niet kan. Toch is het nodig om af en toe eens stil te staan bij deze praktijken. De beschreven kaders zullen zeker geen pasklaar antwoord geven. Wel kunnen ze helpen om verantwoord en met de grootste zorg voor alle betrokkenen om te gaan met informatie waarover men beschikt. Op een ethisch verantwoorde manier omgaan met informatie waarover we als sociaal werkers beschikken is een belangrijke basis voor de essentiële vertrouwensrelatie en een belangrijk deel van onze beroepsethiek.

Literatuurlijst

Dijkhoffz, W. (2008). *Je rechten als patiënt*. Berchem: EPO.

Van den Eeckhaut, G. (2014). *Agogiek*. Onuitgegeven cursus.

Van der Straete, I., & Put, J. (2005). *Beroepsgeheim en hulpverlening*. Brugge: Die Keure.

Vlaams Welzijnsverbond. (2006). *Zorgvuldig omgaan met informatie-uitwisseling in het welzijnswerk*. *Tijdschrift voor welzijnswerk*.